

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТНІХ ДОСЯГНЕНЬ ВИПУСКНИКІВ У СИСТЕМІ «ШКОЛА – ПЕДАГОГІЧНИЙ ВНЗ»: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

А Розглянуте вивчення стану проблеми оцінювання якості підготовленості випускників в системі «Школа – педагогічний ВНЗ» із позиції компетентнісного підходу. У галузі удосконалення хіміко-педагогічної освіти виділено наступні напрями розвитку: безперервність, гуманізація, інноваційність, реалізація особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходів із метою підготовки випускників, готових до самостійної діяльності в професійній сфері, подальшого навчання і конкурентоспроможних на ринку праці.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, ключові компетенції, якість освіти, вчитель хімії.

Вікторія Валюк. Компетентностный подход к исследованию качества образовательных достижений выпускников в системе «Школа – педагогический вуз»: проблемы и перспективы.

А Рассмотрено изучение состояния проблемы оценивания качества подготовки выпускников в системе «Школа – педагогический вуз» с позиции компетентностного подхода. В области совершенствования химико-педагогического образования выделены следующие направления развития: непрерывность, гуманизация, инновационность, реализация личностно-деятельностного и компетентностного подходов с целью подготовки выпускников, готовых к самостоятельной деятельности в профессиональной сфере, дальнейшего обучения и конкурентоспособных на рынке труда.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, ключевые компетенции, качество образования, учитель химии.

Viktoria Valiuk. The Competence Approach to the Investigation of Graduating Students Educational Achievements Quality in the System «School – Pedagogical University»: Problems and Perspectives.

S The condition of the learning the problem of the estimating the quality of the preparation the holders of school-leaving certificate/graduating students in the system «School – pedagogical high school» from the point of view of the competence approach had been studied in the article. Such directions in the development and improvement of the chemical-pedagogical education as continuity, humanism, innovation, realization of the personally-activity and competence approaches to the preparation of the holders of school-leaving certificate (graduating students) who are ready to the self-reliant work in the professional sphere, further studying and competitive ability on a labor market had been allotted.

Key words: competence, the competence approach, key competences, quality of the education, teacher of Chemistry.

Вступ. У сучасних умовах зростає необхідність розвитку у випускників таких особистісних якостей, які сприятимуть їхній професійній і соціальної мобільності. У цьому зв'язку затребувані не стільки знання, скільки готовність виконувати певні функції, що є пріоритетним завданням як для системи вищої професійної, так і для загальної середньої освіти. Отже, в освітній системі відбувається перехід від предметно-знанцевої моделі випускника до компетентнісної, яка більшою мірою відповідає вимогам сучасного суспільства і держави.

Для розроблення науково обґрунтованих показників важливо визначити, що розуміється під якістю результатів освітньої діяльності учнів шкіл і студентів педагогічних ВНЗ.

Мета статті. Розглянути можливості компетентнісного підходу в оцінюванні якості результатів навчання, оцінити відповідність рівня підготовленості випускників шкіл і ВНЗ вимогам, які висувуються до них з боку професійної спільноти, освітнього та соціального середовища;

Останні дослідження та публікації. Аналіз численних джерел показав, що немає однозначного розуміння у визначенні якості освіти. Одні фахівці вважають, що якість освіти – відповідність рівня підготовленості студентів і школярів вимогам, що містяться в державних освітніх стандартах. Інші характеризують якість як систему, що включає в себе зміст освіти, вимоги до рівня підготовки випускників, викладацьких кадрів, інформаційно-методично-

го забезпечення, матеріально-технічній базі, системі застосовуваних освітніх технологій, сфері наукової діяльності.

Визначаючи якість освіти як багатоеlementну структуру, зауважимо, що найважливішим показником результативності навчання є освітні досягнення випускників. Дане положення підтверджується аналізом міжнародних досліджень якості освіти, визначивши основним показником ефективності освіти рівень підготовленості учнів і студентів, їхні ціннісні орієнтації та інформацію щодо продуктивної само-реалізації.

Якість результатів освітньої діяльності учнів і студентів описується педагогами за допомогою набору таких функціональних параметрів, як:

– сукупність знань, умінь і навичок, які, з одного боку, повинні відповідати вимогам, позначеним у державному освітньому стандарті, а з іншого – характеризувати готовність випускника до подальшої діяльності з необхідними показниками якості;

– сукупність професійно важливих та особистісних якостей, які створюють психологічний портрет випускника й у системі професійної освіти відповідають вимогам кваліфікаційної характеристики спеціаліста;

– готовність і потреба у професійному та особистісному розвитку, що виражається в прагненні випускника до самовдосконалення, підвищення рівня своєї професійної майстерності.

Компетентнісний підхід обумовлює формування в

учнів і студентів не стільки знань і умінь, скільки готовність здійснювати самостійний пошук нових знань, приймати рішення і нести за них відповідальність. Тому знання повинні мати міцність й усвідомленість, оперативність і гнучкість, повноту і глибину, тобто повинні бути якісними. Отже, розвиток ідей компетентісно зорієнтованої освіти та впровадження їх у педагогічну практику буде сприяти підвищенню якості підготовленості випускників шкіл і ВНЗ до професійної та освітньої діяльності [1].

Проблема оцінювання якості освіти активно обговорюється як в Україні, так і за кордоном. Біля витоків зародження теорії педагогічних вимірів знаходяться зарубіжні фахівці (А. Анастасі, А. Біне, Ф. Гальтон, Дж. Кеттелл, Р. Раш, Т. Симон та ін.), які єдині в думці, що найважливішим завданням є підвищення об'єктивності оцінювання.

В Англії реалізується програма Національної оцінки якості (National Assessment), яка передбачає зовнішній контроль (за допомогою централізовано розроблених тестів) і внутрішній, що проводиться вчителем (teacher assessment).

У США оцінюються не тільки навчальні досягнення, але й готовність приймати важливі рішення, що стосуються професійного самовизначення або життєвих принципів. Для цього розробляються тести «мінімальної компетентності».

Основним завданням контролю результатів навчання в усіх країнах є встановлення відповідності обсягу знань, умінь і навичок в учнів та студентів необхідним показникам, виявлення рівня розвитку їхніх особистісних якостей. При цьому фахівці відзначають, що достовірну оцінку результативності освіти можна отримати при правильній організації педагогічної діагностики.

Виклад матеріалу дослідження. Аналіз загальних тенденцій розвитку освіти дозволяє виділити пріоритетні напрями, що сприяють вдосконаленню навчально-виховного процесу в школах і ВНЗ: фундаменталізація, інформатизація, гуманізація, гуманітаризація, інтеграція, безперервність, інноваційність. Кожний із них є предметом численних педагогічних досліджень, що розглядають різні аспекти зазначених напрямів. У той же час, компетентісний підхід дозволяє повному поглянути на їхнє рішення з урахуванням сучасних умов життя і діяльності.

Фундаменталізація освіти пріоритетним розглядає завдання формування системи основоположних наукових знань, які в подальшому повинні розвиватися й розширюватися. У зв'язку з цим важливо виділити систему основних теоретичних знань, яку необхідно засвоїти кожному випускнику. Відповідність її сучасним науковим уявленням сприятиме формуванню наукової картини світу та готовності застосовувати наукові знання в різних сферах діяльності.

Гуманістична спрямованість освітнього процесу передбачає розвиток особистісних якостей студентів, які задовольняють не тільки вимогам суспільства, але й потреби особистості. При компетентісному підході акцент робиться на розвиток тих якостей, які сприяють їхній успішній соціалізації та підвищують конкурентоспроможність випускників шкіл і ВНЗ на ринку праці й в освітній сфері. У цих умовах кожен студент повинен мати активну життєву позицію й

бути зацікавленим у підвищенні рівня своєї компетентності.

Гуманітаризація освіти передбачає глибше взаємопроникнення гуманітарних і природничих дисциплін, спрямованих на всебічний розвиток майбутнього вчителя, учня, формування у них загальнолюдських ідеалів і культурних традицій.

Безперервність освіти є важливим напрямом, який сприяє формуванню єдиних підходів до оцінювання результатів освітньої діяльності, створенню умов для формування компетенцій у системі «школа – педагогічний ВНЗ». У свою чергу даний підхід буде сприяти вирішенню завдання «навчання протягом усього життя», так як у сучасному світі обсяг формувальних знань повинен постійно поповнюватися. Отже, особлива увага буде приділятися вмінням самоосвіти, формування самостійності мислення, необхідних для подальшого життя і діяльності.

Принцип інноваційності в освіті дозволяє розглядати навчання як діяльність із використання нових ідей, що сприяють вдосконаленню навчально-виховного процесу, підвищення його якості. У зв'язку з цим будь-які нововведення треба оцінювати з точки зору їхньої доцільності, актуальності та ефективності. За В. Сластьоніним, І. Ісаєвим, Е. Шияновим, М. Пак та іншими авторами, розглядаємо інновації в освіті як введення нового в зміст, методи навчання та виховання, а також контролю досягнутих результатів. Нововведення можна вважати успішним, якщо його використання в навчальному процесі дозволило вирішити актуальні проблеми педагогічної освіти [2; 3].

Прийняття єдиних вимог при розгляді результатів освітньої діяльності випускників вищої школи дозволить порівнювати освітні програми і приймати рішення про якість підготовки майбутніх фахівців. Тому перехід від предметно-знаннєвої моделі випускника до компетентісної дозволить розглядати питання про готовність випускників шкіл і ВНЗ до подальшої діяльності на якісно новому рівні.

Нині компетентісний підхід не просто перебуває в стадії теоретичного розроблення, але й визначає методологічну основу проектування нових освітніх стандартів і програм. Розглядаючи проблеми, пов'язані з реалізацією компетентісного підходу, треба виділити істотні ознаки, що дозволяють відрізнити його від інших напрямів модернізації: по-перше, орієнтація на формування універсальних умінь, а по-друге, практико-орієнтована спрямованість (А. Кузнецов).

Компетенції все частіше стали розглядати як показники якості освіченості та професіоналізму особистості.

Комітет з освіти Ради Європи виділяє два напрями оцінювання результатів навчання: предметно-змістовий і процесуально-технологічний. У першому випадку мова йде про сформованість надпредметних дій, серед яких: вивчати – отримувати користь із досвіду і знань інших; займатися самоосвітою; думати – критично мислити, відстоювати свої позиції, оцінювати події та явища життя, культурної спадщини; шукати – вчитися здобувати інформацію; працювати і співпрацювати – вміти організувати свою роботу, активно включитися в діяльність колективу; адаптуватися – знаходити вирішення проблем у різних ситуаціях,

сприяти формуванню мобільності особистості.

Процесуально-технологічний підхід визначає компетенції як показник якості освітніх досягнень. При цьому виділяються наступні види компетенцій: політичні, соціальні, комунікативні, інформаційні.

Необхідність розгляду компетентнісного підходу в якості основи побудови освіти викликана, на думку І. Зимньої, світовою тенденцією до інтеграції та глобалізації світової економіки [4].

Вивчення специфіки та сутності компетентнісного підходу дозволило виділити його основні завдання: відповідає на запити виробничої сфери (Т. Ковальова); проявляється як оновлення змісту освіти у відповідь на мінливу соціально-економічну реальність (І. Фрумін); розглядається як умова формування здатності людини ефективно діяти за межами навчальних сюжетів і ситуацій (В. Болотов); є радикальним засобом модернізації освіти (Б. Ельконін); дозволяє оцінити якість результатів освітньої діяльності учнів і студентів (М. Шалашова).

Розглядаючи можливості компетентнісного підходу в оцінюванні результативності освітнього процесу, треба пам'ятати про труднощі в його реалізації на практиці. Одна з них – латентний характер компетенцій, що викликає пошук відповідних оціночних засобів. Інша в тому, що ефективність реалізації компетентнісного підходу залежить від цілеспрямованої роботи всього педагогічного колективу.

До теперішнього часу в системі підготовки фахівців переважав кваліфікаційний підхід, який передбачав відповідність між вимогами професії та метою освіти. При цьому процес освоєння освітніх програм був спрямований на надбання студентами стандартного набору знань, умінь і навичок. Компетентнісний підхід поставив завдання розвитку умінь студентів орієнтуватися в різних ситуаціях, самостійно здійснювати пошук знань, нести відповідальність за прийняття відповідних рішень. Як справедливо зауважує О. Жук [5, с. 100], кваліфікація доповнюється ціннісно-змістовими, морально-вольовими, діяльнісними характеристиками випускника і трансформується в компетентність – універсальні знання і досвід, що дозволяє реалізувати широке коло повноважень. Аналіз світової практики свідчить, що рух від кваліфікаційного підходу до компетентнісного став загальноприйнятим.

Основу професійних компетенцій майбутнього фахівця складають ключові та предметні компетенції, сформовані у нього в школі. Тому реалізація компетентнісного підходу на етапі шкільного навчання набуває особливої значущості. При цьому виділяються наступні шляхи рішення даного завдання. У першому випадку особлива увага приділяється формуванню в учнів ключових компетенцій, які мають універсальний і надпредметний характер. Другий – передбачає виділення у змісті освітньої програми узагальнених умінь предметного характеру (наприклад, уміння інтерпретувати графіки – для математики, складати план експериментального дослідження – для хімії) та створення умов для розвитку їх в учнів у процесі навчання.

Посилення практичної спрямованості змісту освіти є третім можливим напрямом реалізації компетентнісного підходу. З цієї метою треба сприяти надбанню

досвіду практичної діяльності під час навчання. Для випускника важливо не знання формул, а вміння їх застосовувати. При цьому знову виникає завдання виділення того навчального матеріалу, який буде надалі затребуваний школярами. Спроби визначити цю область змісту, призвели до того, що стали звертати увагу на формування тих знань і умінь, які мають прикладний характер. Якщо виходити тільки з практичної значущості теоретичних знань, то це може призвести до зниження фундаментальності освіти, що неприпустимо в сучасних умовах. Тому фахівці прийшли до висновку, що важливо формувати в учнів вміння здійснювати самостійний пошук знань, застосовувати наявні знання в різних умовах модернізації всіх сфер діяльності людини. Отже, мова йде про формування основних елементів змісту ключових компетенцій учнів.

Педагоги виділили ще один шлях реалізації компетентнісного підходу – орієнтацію на формування умінь, які найчастіше застосовуються в житті і на роботі, незалежно від профілю діяльності. До них віднесли вміння оформляти документи, навички комп'ютерної грамотності, комунікативні вміння тощо. Безперечно, їхня наявність важлива для життя і діяльності кожної людини, але не можна, орієнтуючись на них, обмежувати обсяг інформації, який повинен бути освоєний випускниками, не кажучи вже про створення умов для розвитку їхніх особистісних якостей.

Отже, всі запропоновані шляхи реалізації компетентнісного підходу позначають завдання формування ключових компетенцій, що й спостерігається в світовій педагогічній практиці.

На думку дослідників, які вивчають питання компетентнісного підходу (Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Зимня, А. Маркова, Л. Мітіна, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Г. Тарасенко, С. Трубочева, А. Хуторський та ін.), компетенція може розглядатися як ключова, якщо вона: інтегральна, так як включає сукупність однорідних умінь, знань, способів дій, пов'язаних із різними областями діяльності; поліфункціональна, що дозволяє вирішувати різноманітні завдання в процесі життєдіяльності; надпредметна, оскільки не залежить від змісту тих чи інших навчальних дисциплін; багатомірною, так як припускає наявність різних умінь і особистісних якостей.

Важливість ключових компетенцій для випускників полягає в тому, що вони сприяють задоволенню його потреб у досягненні успіху в пізнавальній і соціальній діяльності, професійному самовизначенню, формуванню та розвитку предметних компетенцій.

У структурі ключових компетенцій, крім загальнонавчальних умінь і освоєних способів діяльності, виділяють вміння аналізувати ринок праці, приймати самостійні рішення, готовність до соціальної адаптації, вмотивованість до подальшого навчання, індивідуальні здібності особистості тощо.

Підкреслюючи, що компетенції – це деякі потенційні, психологічні новоутворення І. Зимня виділила компетенції, які, на її думку, є ключовими для кожної особистості. Компетенції, що відносяться до самої людини: здоров'язбереження; ціннісно-змістові орієнтації; громадянськості; самовдосконалення.

Компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини і середовища: соціальної взаємодії; у спілкуванні. Компетенції, що відносяться до діяльності людини: в пізнавальній діяльності; у сфері інформаційних технологій.

Дана класифікація стала для нас основою виділення змісту і структури універсальних компетенцій майбутнього вчителя хімії, які по суті можна віднести до категорії ключових. Запропоновані І. Зимньою види компетенцій мають узагальнений характер, тому робилися спроби їх конкретизувати і описати. Г. Селевко в роботі «Енциклопедія освітніх технологій» виділив зі структури ключових компетенцій діяльнісний компонент, представивши його у вигляді умінь [6, с. 21–24]. При цьому вони, на думку автора, є визначальними для назви компетенцій: математична (математичні вміння); комунікативна (уміння вступати в комунікацію); інформаційна (уміння працювати з усіма видами інформації); соціальна (вміння жити і працювати в колективі); продуктивна (вміння працювати і заробляти); моральна (готовність і здатність жити по загальнолюдським законам).

На наш погляд, найвдалішою є класифікація А. В. Хуторського, складена з урахуванням специфіки змісту шкільної освіти [6]. Автор дотримується трирівневої ієрархії: ключові компетенції – мають надпредметний і міждисциплінарний характер; метапредметні (називають загальнопредметні) – застосовуються до окремих освітніх областей і мають інтегративну природу; предметні – формуються при вивченні конкретних дисциплін. Автор запропонував досить повну й цілком зрозумілу класифікацію ключових компетенцій: ціннісно-змістові; загальнокультурні; навчально-пізнавальні; інформаційні; комунікативні; соціально-трудова.

Аналіз численних досліджень із проблеми і класифікації ключових компетентностей дозволив зробити висновок, що серед фахівців поки не склалося єдиного розуміння. Кожен дослідник пропонує свою ієрархію, зміст компетенцій при цьому не відрізняється один від одного. У той же час існування різних класифікацій призводить до складності визначення виду компетенцій, оскільки одні й ті ж функціональні елементи змісту в них повторюються. Як наслідок виникає проблема ідентифікації та оцінювання компетенцій того чи іншого виду. Тому важливим є завдання визначення основних видів компетенцій, які повинні бути сформовані в учнів і студентів у системі «школа – педагогічний ВНЗ».

Ми виділили наступні види компетенцій учнів загальноосвітньої школи: ключові та предметні. До першого виду віднесли навчально-пізнавальні, цивільно-політичні, інформаційно-технологічні, комунікативні, соціально-трудова. Серед предметних компетенцій учнів найбільший інтерес для нас представляють хімічні компетенції.

Ключові компетенції мають надпредметний харак-

тер, але проявляються в контексті предмета, сприяючи формуванню предметних компетенцій. У свою чергу, освоєння того чи іншого предмета розвиває ключові компетенції учня, студента. Кількісний і якісний склад предметних компетенцій залежить від профілю навчання. Враховуючи інтегрований характер даних характеристик особистості, важливо посилити внутрішню– і міжпредметні взаємозв'язки, практикоорієнтовану спрямованість освітнього процесу, використовувати діяльнісні форми навчання.

У свою чергу, ключові компетенції повинні «пронизувати» зміст усіх навчальних дисциплін і бути одним із чинників реалізації наступності у навчанні.

При вивченні хімії сформованість ключових компетенцій проявляється в уміннях учня, студента самостійно приймати рішення, вирішувати завдання, відмінні від стандартного алгоритму, самостійно визначати параметри, вибирати раціональні шляхи вирішення. Дані ознаки можна розглядати як індикатори ключових компетенцій випускників.

Компетенції випускника будуть розвиватися в процесі його безперервного навчання в системі «школа – педагогічний ВНЗ», під час безпосередньої практичної діяльності. У свою чергу, предметні компетенції випускника школи визначають базу для подальшого формування професійних компетенцій у тій чи іншій сфері діяльності. Отже, якість підготовленості випускника (рівень його компетенцій) – це запорука якісної підготовки компетентного вчителя хімії в системі професійної освіти.

Висновки. Вивчення стану проблеми оцінювання якості підготовленості учнів у системі «школа – педагогічний ВНЗ» виявило її актуальність і своєчасність. Аналіз нормативних документів і досліджень у галузі вдосконалення хіміко-педагогічної освіти дозволив виділити наступні напрями розвитку: безперервність, гуманізація, інноваційність, реалізація особистісно-діяльнісного та компетентнісного підходів із метою підготовки випускників, готових до самостійної діяльності в професійній сфері, подальшого навчання і конкурентоспроможних на ринку праці.

Показано, що рівень сформованості хімічних компетенцій випускників шкіл і ВНЗ можна розглядати як показник якості результатів їхньої освітньої діяльності з освоєння хімічних дисциплін.

Література

1. Трубачева С. Е. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. Е. Трубачева // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – С. 51–57.
2. Пак М. С. Гуманитарный подход в развитии интегральной методологии / М. С. Пак, В. П. Соломин // Методология исследования в профессиональном педагогическом образовании: сборник научных статей / под общей ред. И. И. Соколовой. – СПб.: Учреждение РАО ИПО, 2009. – 300 с.
3. Педагогика: учеб. пособ. для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластенин и др. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 512 с.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
5. Жук О. Л. Педагогика: учебно-методический комплекс для студентов педагогических специальностей / О. Л. Жук. – Минск: БГУ, 2003. – 383 с.
6. Селевко Г. В. Энциклопедия образовательных технологий / Г. В. Селевко: в 2-х т. Т. 1. – М.: НИИ школьных технологий, 2006. – С. 21–24.
7. А. В. Хуторской Ключевые компетенции. Технология конструирования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 5. – С. 55–61.